

У процесі надання свідчень підозрювані можуть стверджувати, що вони не знали про належність предмета до холодної зброї або що вони мали на меті її здати до органів влади, що є підставою для звільнення їх від кримінальної відповідальності. Для вирішення таких питань необхідно встановити правдивість їх свідчень і якраз це можливо здійснити за допомогою застосування поліграфа.

*Зубовський Дмитро Сергійович,
молодший науковий співробітник науково -
методичного відділу психологічного
вивчення особового складу НМЦ КП МОУ,
член громадського об'єднання «Колегія
поліграфологів України»*

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ОБМАНУ ТА ВСТАНОВЛЕННЯ ПРИХОВУВАНИХ ЗНАНЬ

Асоціативний експеримент у психології активно використовується ще з кінця XIX ст. Уперше його описав і систематизував Ф. Гальтон із метою вивчення «асоціативних ідей». Методика асоціативного експерименту проста: особа, яку випробовують, повинна швидко, не замислюючись, відповісти на вимовлене експериментатором слово (стимул) першим словом, яке прийшло йому на думку (реакція). Таким чином, він спирається на поняття стимулу (Б) і реакції (И): стимул - це слово, що пред'являється зазначеній особі експериментатором, реакція - слово, яким випробуваний відповідає на вербальний подразник [1]. Фіксують час реакції та будь-які інші особливості поведінки особи.

На початку XX ст. цей метод набув особливого розвитку в дослідженнях К. Юнга та М. Вертгеймера, які, окрім дослідницьких робіт, активно намагалися впровадити його в криміналістичну практику.

Так, М. Вертгеймер у межах своєї дисертаційної роботи опублікував низку праць, у яких відобразив серію експериментів з імітацією злочину, продемонструвавши можливість застосування асоціативного експерименту з метою встановлення «емоційних комплексів», пов'язаних із «кримінальною провиною злочинця» [2; 3].

Водночас К. Юнг, під керівництвом Е. Блейлера, здійснював ідентичні дослідження в межах психопатології [4]. Отримана в цих дослідженнях методологія в подальшому дала змогу успішно використати асоціативний експеримент під час розслідування випадку крадіжки в одному з госпіталів Цюриха. Зокрема, слова, які репрезентували викрадені предмети, змішувалися зі словами, індиферентними за афективним значенням, та послідовно пред'являлися кожному з підозрюваних [5].

У подальшому ці дослідження було відображено в науковій роботі американського психолога Р. Йоркса. Так, учений опублікував результати серії експериментів, спрямованих на перевірку можливості застосування асоціативного експерименту для виявлення обману та встановлення знань, що приховуються. У цих експериментах досліджуваному було дозволено потай відкрити одну з двох коробок, що містили певне наповнення, а дослідник намагався за допомогою серії асоціативних реакцій визначити, яку саме коробку було відкрито. Для цього завчасно було підготовлено два списки слів, що включали серію нейтральних і релевантних запитань, що стосувалися наповнення якоїсь із коробок. Ці дослідження встановили чітку закономірність збільшення часу реакції між словом-стимулом та асоціацією під час повідомлення обману [6].

Водночас Р. Йоркс зазначав, що під час цих досліджень він ще не оволодів методом досконало, а отже, їх результати радив розглядати лише як проміжні та такі, що потребують подальшого уточнення.

Деталізували зазначені результати Г. Ліч та М. Весба, які через рік опублікували ретельний кількісний та якісний аналіз цього методу. Використовуючи аналогічну процедуру, вони

перевірили стійкість результатів на максимально доступній кількості респондентів. Результати їх кількісного аналізу узгоджувались із показниками попередніх досліджень, підтверджуючи наявність чіткого взаємозв'язку між повідомленням неправдивих даних та збільшенням часу реакції під час асоціативного експерименту. Особливо важливим аспектом цього дослідження була спроба експериментаторів проаналізувати якісний аспект відповідей, зокрема характер слів, якими досліджувані відреагували [7].

Проте поворотною подією в цій сфері досліджень став експериментальний звіт В. Марстона, опублікований у 1920 р. [8]. Запроваджені до асоціативного експерименту зміни полягали в усуненні з аналізу якісного аспекту та використанні в кінцевому аналізі виключно арифметичних розрахунків й ізольованих кількісних вимірювань. Результати дослідження були неочікуваними, оскільки виявили два відмінні типи реагування. Так, перший, «позитивний» тип, що раніше вважався практично універсальним, характеризувався збільшенням часу реакції при обмані, у той час як другий, «негативний» тип, проявився в послідовному скороченні часу реакції в тій же ситуації. Крім того, в дослідженні було виділено змішану групу, що складалась із досліджуваних, які у різні дні експериментів могли повністю змінювати тип реагування, але послідовно виявляли позитивну чи негативну тенденцію в дослідженнях кожного окремого дня. Інтроефективні звіти досліджуваних позитивного типу продемонстрували наявність у них страху, хвилювання та сум'яття протягом повідомлення неправдивих даних, тобто всіх тих емоцій, що були відсутні в досліджуваних негативного типу.

Результати досліджень В. Марстона було підтверджено в працях Є. Гольдштейн [9]. У своїх напрацюваннях автор детально повторила експериментальний план свого попередника та, як і він, виявила два типи реагування. Відмінності полягали лише в кількості досліджуваних, які становили той чи інший тип.

Такі результати стали останніми в зазначеній сфері. Дослідники, зіткнувшись із проблемою типологічної зумовленості протікання часу реакції в межах асоціативного

експерименту, практично втратили інтерес до його використання під час виявлення обману.

У сучасних умовах більш ґрунтовні дослідження індивідуально-психологічних особливостей осіб, які призводять до «позитивного» чи «негативного» типу реагування, могли б надати надзвичайно цікаві результати та слугувати підґрунтям для створення інформативного показника в практиці виявлення обману.

Список використаних джерел

1. Ассоциативный эксперимент в психологии : [Электронный ресурс] : учеб. пособие / Т. В. Попова. - 2-е изд., стереотип. / Т. В. Попова. - М. : ФЛИНТ : МПСИ, 2011. - 72 с.
2. Wertheimer, M. Psychologische Tatbestandsdiagnostik / M. Wertheimer, J. Klein // Arch. f. krim. Anthropol. u. Kriminalistik. - 1904. - № 15. - P. 72-113.
3. Wertheimer M. Experimentelle Untersuchungen zur Tatbestandsdiagnostik / M. Wertheimer, J. Klein // Arch. f. d. ges. Psychol. - 1905. - № 6. - P. 59-131.
4. Jung, C. G., Diagnostische Assoziationsstudien / C. G. Jung // Jour. f. Psychol. u. Neurol. - 1905. - № 6. - P. 1-36.
5. Gardner Murphy, Historical Introduction to Modern Psychology / Gardner Murphy. - New York : Harcourt : Brace, 1949. - 322 p.
6. Yerkes R. M. The association reaction method of diagnosis / R. M. Yerkes, C. S. Berry // Amer. J. Psychol. - 1909. - № 24. - P. 22-37.
7. Leach H. M. Some tests by the association reaction method of mental diagnosis / H. M. Leach, M. F. Washburn // The American Journal of Psychology. - 1910. - P. 162-167.
8. Marston W. M. Reaction-time symptoms of deception / W. M. Marston // Journal of Experimental Psychology. - 1920. - № 3 (1). - P. 72.
9. Goldstein E. R. Reaction times and the consciousness of deception / E. R. Goldstein // The American Journal of Psychology. - 1923. - P. 562-581.